

Submission: 26.03.2019
Acceptance: 31.07.2019

Helen, Roma ve Bizans Ayakkabılarının Moda Tarihi Üzerindeki Etkileri

Ceyhun Berkol¹

Helen, Roma ve Bizans Ayakkabılarının Moda Tarihi Üzerindeki Etkileri

Öz

Ayakkabı insanlık tarihi ile birlikte doğa koşullarından korunmak ve örtünmek amacı ile giyim kuşamın önemli bir parçası olarak insanoğlunun ayaklarını korumakla kalmamış, zaman içinde, toplumsal statü, milliyet, meslek, rütbe gibi birçok konunun ana göstergesi olmuştur. Farklı bölgelerde yazılı tarih öncesi sekiz bin yıl öncesine tarihlenen ayakkabıların, arkeolojik kazılarda elde edilmesine rağmen; ayakkabı modasının başlangıcı olarak Antik Grek uygarlığı kabul edilmektedir. Antik medeniyetler gerek ticari gerekse savaş ilişkilerinden ötürü giysi ve yaşam biçimi konusunda birbirlerinden etkilenmişlerdir. Roma döneminde gerçek bir ayakkabı modası çalışması izlenmektedir. Bizans ayakkabılar konusunda, Roma'nın mirasına sadık kalmış olsa da; imparatorlar, yönetim kadroları ve varıl kesimde mücevherli ayakkabılar kullanımına önem vermiştir. Antik Mısır'dan başlayarak, denenmiş tüm ayakkabı modelleri, farklı dönemlerde esin kaynağı olmuştur. Özellikle Avrupa'da, yaklaşık on yıllık zaman dilimlerinde ayakkabı modaları önemli değişiklikler göstermiştir. Her ülkede özellikle kral, kraliçe ve saray çevreleri moda ikonluğu yapmıştır. Hatta bazı modeller o kral veya kraliçenin ismi ile anılmıştır. Günümüz modasında tarihsel süreçte kullanılan ayakkabı modellerinde karşılaşılan bazı ayrıntılar, form değişiklikleri uygulanarak tekrarlanmaktadır. Çalışmada Helen, Roma, Bizans ayakkabı modelleri; Ortaçağ ve Yakınçağ örnekleri ile karşılaştırılmıştır. Seçilen modellerin günümüz modasıyla etkileşimi ve aralarındaki benzerliklere vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Helen, Etrüsk, Roma, Bizans, ayakkabı, moda.

The Effects of Hellenic, Late-Roman, Early-Byzantine Shoes on the History of Fashion

Abstract

All along the history of humanity, shoes have been part of our agenda as an important element of dress and finery as well as a means of protection from natural conditions and covering. Shoes not only have protected mankind's feet but also in time been the main indicator of certain factors such as social status, nationality, profession and rank. Although in different regions shoes were found to date back to eight thousand years before written history, the beginning of the history of shoes is accepted as the Hellenic civilisation. Antique civilisations influenced each other because of commercial reasons or warfare. During the period of the Roman Empire a serious study of shoe fashion can be observed. Although the Byzantine Empire remained faithful to its Roman heritage in terms of classic shoes, emperors, administrators and the nobility favored the use of bejeweled shoes. Beginning with Antique Egypt, all the shoe models that were tried were a source of inspiration in different periods. Especially in Europe, in period of decades, shoe fashion showed important changes. In every country, especially the king, the queen and the nobility were considered fashion icons. Even certain styles were named after a specific king or queen. In today's fashion, some details we come across in the historical shoe styles are repeated with some form changes applied. In the study, Late-Roman and Early-Byzantine shoe models will be compared with shoe examples of the Middle Ages and Modern Age. Based on chosen styles, interaction with contemporary fashion is evaluated and the similarities are emphasized.

Keywords: Hellenic, Etrusk, Roman, Byzantine, shoe, fashion.

Ayakkabı insan yaşamında giysi kadar önemli bir unsurdur. İnsanoğlu soğuktan korunmak için giysi yapımını keşfettiğinde; ayağını da dış koşullardan koruma gereksinimi duymuş olmalıdır. Arkeolojik kazılarda dünyanın farklı yerlerinden elde edilen deri ayak giyimine ait parçalar, tarih öncesi çağ insanların ayaklarını nasıl korudukları konusunda bilgi vermektedir. Hayvan derisinin en tarih öncesinden başlayarak günümüze kadar tüm uygarlıklar tarafından ayakkabı yapımında kullanılmasının en önemli nedeni malzemenin; dayanıklılık, hava geçirgenliği, kolay şekillendirilebilmesi ve esnekliği gibi nitelikleridir. İlk dönemlerde ham olarak

¹ Dr. ceyberkol@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8430-628X>

kullanılan deriler daha sonra işlenmiş/tabaklanmış, mamul deri olarak kullanılmışlardır (Özel, 2015, ss. 2-12).²

Avrupa'daki arkeolojik kazı alanlarından birçok ayakkabı buluntusu elde edilmiştir. M.Ö. birinci binyılda, farklı sosyal guruplar veya farklı doğa koşullarından ötürü birçok ayakkabı türü ve farklı yapım şekilleri var olmuştur. Bazen yeni modalar oluşturulmuş, bazen eskiden giyilmiş modellerin yeniden gündeme gelmesi söz konusu olmuştur. Örneğin Geç Roma *Carbatinae*leri³ Demir Çağından itibaren kullanılan bir ayakkabı modelidir. Bazen bir bölgede uzun süre kullanılmayan bir ayakkabı modeli, çok zaman sonra farklı bir bölgede kullanılmış veya kopya edilmiş olarak kullanılmıştır (Grömer, 2017, ss. 80-81).

Günümüze ulaşan en eski ayakkabı 10 bin yıl öncesine ait olduğu bilinen sandaletlerdir ve Batı Oregon'da bir çölde bulunmuşlardır. Missuori'de sekiz bin ve Danimarka'da ise dört bin yıl öncesine tarihlenen ayakkabı parçaları bulunmuştur (Pendergast, 2004, s. 13). Ermenistan'da M.Ö. 3500'e tarihlenen çok iyi korunmuş, 37,5 numara bir kadın ayakkabısı bulunduğu, malzemesinin öküz derisi olduğu, ön ve arka kısmının kösele bir bağcıkla ayağa sabitlendiği belirtilmiştir (Carioli, 2016, s. 8).

M.Ö. 800-146 yılları arasında yaşayan Helenler ayakkabı giymeye başladıklarında, ayakkabı yapımcıları ciddi bir şekilde malzeme arayışına girmiş, deriden yapılan ayakkabıların yanı sıra, keçe, yumuşak kumaş veya tahtadan yapılmış olan ayakkabıları kullanmışlardır. Sığır postunu tabaklamayı ve geliştirdikleri bir yöntem ile kösele yapımını başardılar. Dolayısıyla daha yumuşak olan dana, kuzu ve keçi derileriyle, beyaz renkte ve tabaklanmış derinin doğal rengi olan sarımsı kahverengi, siyah, kırmızı veya sarı renge boyanmış şık ayakkabılar yaptılar. Varsıl kesim için altın rengi veya altın kaplama ayakkabılar imal ettiler.⁴ Helenler gerçek bir ayakkabı modası yaratıp ve tercih edilen modellere özel isimler vermişlerdir (Pendergast, 2004, s. 155).

² İlk ayakkabılar, avcı insan topluluklarının avladıkları hayvanların postlarının ayaklarına sarılması ile oluşturulmuştur. Zaman içinde, toprakla temas eden ayakların mevsimsel koşullar ve yürünen yüzey nitelikleri açısından korunması için, daha kalın deriden, tabanlı ayakkabılar yani ilk sandallar/sandaletler yapılmıştır. Eski çağlarda insanların büyük bir bölümü, tabanı deriden veya tahtadan yapılmış sandallar giyerlerdi. (Carioli, 2016, s. 7) Bitkisel elyaflar veya hayvan derileri ile yapılmış sandal formu ayakkabıların ilk örnekleri Holosen başı ve Pleistosen sonuna tarihlenmektedir. Tüm bu örnekler Kuzey Amerika kökenli olup, M.Ö. 6500 ile 9000 yıllarına tarihlendirilmiştir. Fransa'da Fontanette Mağarasında, yumuşak bir yüzeyde kalmış ayakkabı izi Üst Paleolitik döneme tarihlenmektedir. Bu örneğin yumuşak malzemeden yapılmış bir mokesen ayakkabı olduğuna karar verilmiştir. Ancak mağara duvarlarındaki resimler ve karstik yapılarla bulunan izlere yash olarak Üst Paleolitik dönemi insanının genellikle çıplak ayaklı oldukları anlaşılmaktadır (Trinkaus, 2005, ss. 1515-1516). 25.000 yıl önceye tarihlenen kılık kıyafet buluntuları, ayakkabı tarihinin şu an bildiğimizden daha eski olabileceğini göstermektedir. Prehistorik insanın giydiği ayakkabı tipleri, çevrelerinde buldukları materyaller ile kısıtlıdır. 1.6 milyon yıl önce, Kuzey Avrupa buzul döneminden elde edilen buluntular, bitkisel elyaflı olmak yerine, geyik veya koyun postundan yapılmışlardır. Bu ayakkabılar, hayvanın avlandığı anda, postu henüz sıcak ve yumuşak iken ayağın şeklini kolayca alabilsin diye ayağa sarılmış ve posttan kesilmiş şeritler veya bağcıklar ile bacağı sabitlenmiş olmalıdırlar. Kuzey Amerika'da bitkisel elyafların, özellikle yuka bitkisi ile ayakkabılar daha büyük özen gösterilerek, bu elyafların örülmesiyle oluşturulmuştur. Bu örnekler, sandaletin atası olarak kabul edilmektedirler. Missuori'de bulunan 8.000 yıl öncesine tarihlenen ayakkabıların ise; çingiraklı yılan otuyla örüldükleri bildirilmektedir. Avusturya 5.300 yıl öncesine tarihlendirilen bir buzul çağı adamının giysisinin küçük post parçalarının birbirine dikilerek yapıldığı aktarılmaktadır. Bireyin ayakkabılarının da bir hayvan postundan yapılmış kısa botlar olduğu ve büyük bir olasılıkla üşümek için botlarının içine saman doldurduğu belirtilmektedir (Pendergast, 2004, ss. 5-13).

³ Bu ayakkabılar işlenmemiş deriden yapılmış sağlam ve kırsal kesimde erkekler tarafından giyilen ayakkabılardır.

⁴ Köleler, çocuklar ve fakir halkın sokakta çıplak ayakla gezdiği bilinmektedir.

M.Ö. 5-6. yüzyıllarda yaşayan klasik Helenler genellikle çıplak ayaklıydılar ancak varsıl kesim sokağa çıktığında sandalet giyiyordu. Bu sandallara Homeros'ta *pedilon* (Yıldırım, 2009, s. 106) veya *pedila* (İmre, 2016, s.194), daha geç dönemlerde *hypodema* adı verildiği bilinmektedir (Yıldırım, 2009, s. 106). Homeros, Iliada ve Odyssea'da yer verdiği kahramanların bronz sandalet giydiğinden bahsetmiştir (İmre, 2016, s. 194). Helenlerde sandaletler bağ sistemine göre kategorize edilmekte ve farklı isimlerle anılmaktaydı. Örneğin *pedilanın* bağ şekli önceleri çok basit olup daha sonra örgü bağ sistemine geçildi (Çelik, 2010, s. 26). *Hypodema* veya *hypodemata* sandal, ayakkabı veya yarım bot için kullanılan genel terimdir (Cleland, 2007, s. 94) Askerler, çiftçiler, avcılar ve at binenler ile ağır işlerde çalıştırılan köleler ayaklarına bot veya çizme giyiyorlardı (Carioli, 2016, s. 9). Antik Helen botları da sandaletlere benziyorlardı. Ortaçağda ise kumaş veya yumuşak deriden yapılmış ayakkabı ve çizmeler tercih edilmiştir. Birçoğu bağcıklarla bağlanıyor ama parmaklar açıkta kalıyordu. Bazı gençler üstü bot gibi, alt kısmı ise açık sandalet türü ayakkabılar giyiyorlardı. Askerlerin giydikleri botların altı tahta, üstü deriydi (Pendergast, 2004, s. 156). M.Ö. 5. yüzyılın sonunda Helen kostümü İyonya etkisindeydi. Bu dönemde giyilen *endromides* isimli botlar, seyahat veya avcılıkta kullanılmanın yanı sıra askerler tarafından giyilmekteydi. Konçları baldır boyuna denk gelen çizmenin konç bitimi sarkıntılı bağcıklar ile tamamlanmaktaydı (Houston, 2003, ss. 47-48). Ayakkabı ve diğer aksesuarların bağcık, bant veya kayışlarına *himas* denilmekteydi (Cleland, 2007, s. 92).

Helen botları deri veya keçe tabanlı idi ve üst kısmı bilek veya baldırda bağlanıyordu. M.Ö. 5. yüzyıl sonunda gençler beyaz deriden veya kumaştan, üst kısımları aşağı doğru kıvrılan (röverli) çok süslü botlar giydiler. Sahne sanatçıları izleyicinin karakteri ayırt etmesi için farklı stillerde bot giyiyorlardı. Dişil karakterler daha bol, maskülen karakterler daha dar botlar giymekteydiler (Pendergast, 2004, s. 157). Genellikle tabanlarının yüksekliği, rengi ve üzerindeki süslemeler giyen kişinin sosyal statüsünün göstergesiydi. Soylular platformlu ayakkabılar, botlar; halk sandaletler; atlet ve savaşçılar ise çizmeler giyerlerdi. Başlıca kullanılan ayakkabı *upodemata* olarak adlandırılan, kösele veya tahta tabanlı ve bantlarla ayağa tutturulan klasik Helen sandalıdır (Renato, 2016).

Bir kaynakta dize veya incik kemiğine yani baldırın ön kısmına kadar yükselen ve kadınsı hatları olan bir bot olarak tanımlanan *krepis* (Cleland, 2007, s. 106), bir diğer kaynakta; seyahatlerde kullanılan sandal olarak anılmakta ve kadınlar için yapılmış olanların tabanının mantar olduğundan bahsedilmektedir. Grek botlarının genellikle burunların açık olması onların sandalet olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. *Embas* baldırın yarısına kadar uzanan ve bağcıklarla bacağa sabitlenen bir kadın botudur (Renato, 2016). *Embates* biniciler ve avcılar için kösele veya kumaştan yapılmış olan; yüksek konçlu çizmedir. Örneğin Tanrıça Athena av sahnelerinde kısa tuniğinin altına *embates* giymiş olarak betimlenmektedir (Condra, 2008, s. 249).

Kothornos, gündelik giyilen bot veya potin idi ve genellikle şarap tanrısı Dionysos bu ayakkabılarla betimlenirdi. *Kothornoi* veya *kothornos* adı verilen kalın tabanlı, yüzü yumuşak deri, boyu baldıra kadar yükselen ve kırmızı bantlarla sabitlenen çizme ise; şair Eschilo tarafından dramatolojide kahramanı canlandıran (Cleland, 2007, s. 106), sanatçının rolünü güçlendirmek için kullanıldı (Carioli, 2016, s. 9). *Kassima* veya *kattyma* deriden dikilmiş sandalet tabanı anlamındadır. *Kassuo* veya *kattuo* özellikle deriyi birleştirerek dikmek. Ayrıca *kassyma* veya *kattyma* fiili deri dikmek veya örneğin sandal tabanı dikmek anlamında da kullanılmıştır (Cleland, 2007, s. 103).

Akortioi kalkık burunlu bir ayakkabı türüdür (Renato, 2016). *Karkinoi* tam tanımlanamamış bir ayakkabı ismi olarak anılırken; *karbatinai* tabaklanmamış deriden

yapılmış ayakkabıdır. *Hypodema* veya *hypodemation* sandalet, ayakkabı veya yarım bot tabanıdır (Cleland, 2007, ss. 94-102). *Persicae* adından da anlaşılacağı gibi Pers kökenli olması gereken beyaz renkli ve saraylıların giydikleri bir ayakkabı türüydü (Mancini, 1930). Tozlu ayak anlamındaki *Konipodes* veya *Konipous* ayağın küçük bir bölümünü örten ayakkabıdır (Cleland, 2007, s. 105).

Özel isimler verilen Helen ayakkabıları, burunları açık olduğu için genellikle sandal/sandalet olarak anılmaktadır. Örneğin; farklı bir kaynakta *krepsis* için şöyle denilmektedir:

(...) deriden yapılmış, kadın ve erkeklerin giydiği, bantlarla tutturulmuş yüksek bir çizmedir. Şair, filozof ve hatipler, ayrıca tanrılar tarafından giyilen krepsis, üst kısmı ağ şeklinde kayışlarla örtülen ve ayağı kısmen kapayan bir ayakkabı şekli idi. Arka kısmına topuk konmamış, taban yükseltilecek topuk elde edilmiştir. Ayağı iyi koruduğu için moda olmuş ve ayak sağlığı açısından elverişli bulunmuştur. (Çelik, 2010, s. 27)

17. yüzyılda Ege adalarına, endemik bitki toplamak bahanesiyle keşif gezisi yapan Tourneford, Kandiye şehrinde yaşayan Rumların kırmızı marokenden yapılmış iskarpinler, kırsal kesimde yaşayanların ise aynı malzemeden yapılmış, dayanıklı potinler giydiklerinden bahsetmektedir. Ünlü hekim Hippokrates yaşadığı dönemde giyilmeye devam edilen bu botların çok rahat olduğunu; Galenos ise çizme şeklinde bacağın yarısına dek yükselen bu ayakkabıların kaliteli deriden yapıldıklarını, üzerlerinde hava delikleri olduğunu ve ayağa bağcıklarla sabitlendiğini aktarmaktadır. Kalın bacakların güzel olduğuna inanan Milos kadınlarının, üst üste üç-dört kat nakışlarla ve gümüş düğmelerle süslenmiş çorapların üzerine de kadife botlar giydiklerini öğrenmekteyiz. 1673 yılında Naksos adası kadınlarının, üzeri nakışlı saten veya sarı renkli deriden yapılmış terlikler giydiklerinden bahsedilmektedir. Tabanları iki parmak kalınlığında olan bu terliklerin çok dar ve kısa üstlü oldukları; dolayısıyla kadınların sadece ayak parmaklarını içine sokabilecekleri kadar dar oldukları vurgulanmaktadır. Mikonoslu kadınların aynı türdeki küçük terliklerinin kadifeden yapıldığı bildirilmektedir. Bir kısmının Venedik usulü üzeri kalın dantel veya kurdele ile fiyonk şeklinde bağlanan mokasenler giydikleri aktarılmaktadır (Tourneford, 2005, ss. 89-204).

Romalıların İtalya yarımadasındaki uzun hâkimiyetinin öncesinde, bölgede küçük çaplı topluluklar yaşamaktaydı. Bu toplulukların en önemlisi Etrüsklerdir. Etrüsklerin kökeni konusunda birçok farklı görüş olmasına rağmen, M.Ö. 800 yıllarında Etrüsklerin Anadolu'dan göç ettikleri ve kendi yöresel kültürlerini İtalya'ya taşıdıkları bilinmektedir (Pendergast, 2004, ss. 159-170). Romalıların ataları Etrüskler çok farklı ayakkabı türleri giyiyorlardı. Kadınlar ve erkekler ayağa tam oturan tabanlı ayakkabılar ve yüksek konçlu çizmeler giyerlerdi. Erkekler bacaklarını kösele bantlarla veya kumaş şeritlerle saran ve bacakları üzerinde çapraz bir şekilde kesişen bantlardan oluşan diz altına kadar gelen bir tür çizme formu kullanıyorlardı (Mancini, 1930). Ayakkabı modalarını Helenler ve Uzak Doğululardan alan Etrüskler, Anadolu'da karşılaştığımız burnu kalkık sandaletler, genellikle yün olan kumaş terlikler ve deri bağcıklı çizmeler giymişlerdi (Pendergast, 2004, s. 197). Bir kaynakta bu konuya ilişkin olarak şöyle denilmektedir:

Etrüsklerin giydiği ucu kıvrık ayakkabıların, M.Ö. 2000 yıldan itibaren Doğu modasına bağlı olarak yapıldığı ve Anadolu'da giyilen Hitit, Geç Hitit, Phryg, Lykia vb. yerlerdeki biçimlerin bir devamı olduğu söylenebilir. Örneğin Zincirlikent duvarları kabartmalarındaki savaşıların, Karkamış'taki Kuş Adam ve İvriz kabartmalarında Kral Vargalavas'ın (M.Ö. 730) ayağında aynı tip ayakkabılara rastlanır. (Yıldırım, 2009, s. 47)

Tarquinia'daki "La Tomba del Barone" duvar resimlerinde Etrüsk çizmelerinin sivri burunlu, konçlarının ön kısmı kısa, arka kısmının yüksek olduğu görülmektedir. Şekil 1 ve 2'de görüldüğü üzere, M.Ö. 480-470 yıllarında *calcei repandi* denilen çizmelerin sivri ve uzun burunlarının kısaldığından bahsedilmektedir (Bonfante, 2003, s. 76). Tarquinia'da "Tomb of lio-

nesse”in arka duvarında yer alan M.Ö. 520-510 yıllarına tarihlenen “dansçılar ve krater” isimli freskte betimlenen birinci ve ikinci figürün ayaklarında sivri burunlu ve burunlarının ucu kalkık olan potinler vardır. Nicholas Poussin’in Mars ve Venüs adlı tablosu, 1630-1640 yıllarına tarihlenir. Günümüzde Toledo Sanat Müzesi’nde sergilenen eserde süslensin diye aynayı Venüs’e tutan Mars’ın ayaklarında Etrüsk çizmeleriyle betimlendiği görülür (Bonfante, 1986, ss. 22-32). Asya kökenli sivri ve kıvrık burunlu sandalet stili daha sonra Roma ayakkabılarına yansımıştır. Romalıların zengin bir ayakkabı kültürü olduğu anlaşılır. Ancak onlar da evlerinde Helenler gibi çıplak ayakla geziniyorlardı. Mevsim şartları da bunda etkilemiş olmalıdır. Onun için evde hafif sandaletler, sokakta ise; mesleklerine göre çizmeler ve botlar giyiyorlardı. Antik Roma’da ayakkabı inek derisinden yapılıyordu (Pendergast, 2004, s. 197). Roma Dönemi’nin en önemli özelliği, ayakkabıda sağ ve sol teklerde uygulanan kalıp farklılığıydı (Imre, 2016, s. 191).

Şekil 1. *Calceus* ve *Calcei repandi*

Ayakkabı modelleri Roma Cumhuriyet döneminde çok az değişiklik gösterdi. M.Ö. 509 yılında Roma halkının çok sade modellerde ayakkabılar giydikleri tasvirlerde görülür. Romalılar da zengin veya fakir olsun özellikle ev içinde çıplak ayakla gezdikleri bilinmektedir. Mısırlılar arasında papirüs veya ağaç liflerinden örülmüş veya deriden yapılmış sandaletlerin yaygın kullanıldığı günümüze ulaşan örneklerinden anlaşılmaktadır. Roma’da ayakkabıcılık sektörü ilerlediğinde ayakkabı modelleri çok daha işçilikli olmuştur (Pendergast, 2004, s. 203). Cumhuriyet döneminde Romalıların gösterişten uzak sade yaşam, giyim ve aksesuarları tercih ettikleri bilinir. Roma İmparatorluğu’nun M.Ö. 27’de kurulmasından sonra yaşam ve giyim tarzı ile birlikte ayakkabılarının da gösterişli bir şekle dönüştüğü kaynaklarda anlatılır. Bu dönemde varlıklı kesimin, mücevherli, metal tokalı, altın süsleri olan nakışlı ayakkabılar giymeye başladıkları anlatılır (Pendergast, 2004, ss. 198-204). Neron’un eşi Poppeia’nın altın tabanlı sandaletler giydiğinden bahsedilmektedir (Carioli, 2016, s. 10).⁵

Şekil 2. Çağdaş *Calceus* tasarımları

Genellikle kullanılan botların tabanları ince deriden yapılmaktaydı. Ancak kullanan kişiler bu durumdan rahatsız olunca çözüm olarak tabanın içine mantar tabakaları yerleştirdiler. Kul-

⁵ Bu şık ayakkabı modelleri, 1550-1600 yılları arasında Fransa ayakkabı modasının esin kaynağı olmuş ve öncelikle sarayda sonraları varsıl kesim tarafından kullanılmıştır.

lanan kişilerin rahatı için denilmesine rağmen, kostüm tarihçileri tarafından kişilerin boylarını uzatmak amacıyla bu yola başvurdıkları öne sürülmüştür.⁶

Roma İmparatorluğu ile birlikte birçok iyi giyimli varlıklı Romalı daha şık *solea* (sandalet), *calceus* (ayakkabı) ve *cothurnus* (bot) giydi. Sadece çok fakir halk çıplak ayak gezinmiş olmalıdır (Pendergast, 2004, ss. 201-203). *Carpatina/carbatinai* işlenmemiş deriden yapılan erkekler tarafından giyilen kırsal bir ayakkabıydı (Çelik, 2010, s. 31; Cleland, 2007, s. 102). Antik Roma'da *solea*, sandal ve *calceus* en önemli ayakkabılardı. Diğer tüm giysileri gibi Romalılar da ayakkabıları statü ve güç göstergesi olarak kullanılmışlardır. Örneğin Roma'da kanun yapan senatörler, üzerinde siyah köseleden dört adet bant bulunan *calceus*, imparator ise, kırmızı bantlı olanını giyiyordu.⁷ Dışarı çıkılırken *calceus* veya çizme formlu ayakkabılar giyilirdi. Kutlamalarda, törenlerde ve yortularda sandalet kullanılıyordu (Mancini, 1930). *Calceus* tarihsel süreçte modern ilk ayakkabıydı. Özel bir türü Romalılardan önce hükmeden Etrüsk kralı tarafından giyildi. Arkaik dönem Etrüsk heykellerinde gördüğümüz sivri burunlu ve bağcıklı deri ayakkabılardan türetilmiş olan bu ayakkabıların diğerlerinden tek farkı burun kısımlarıdır (Condra, 2008, s. 244). Roma Cumhuriyeti'nde, M.Ö. 509-27 yılları arasında giyildi. *Calceus* deri veya tahtadan yapılan tabana monte edilmiş deri üst kısımdan oluşmakta ve toga ile birlikte giyilmekteydi. *Calceus*'un modelleri çeşitliydi. En basiti tipik mokasen yani basit bir derinin tabana tutturularak, toka ile bağlanmasıyla oluşturulmuştu (Pendergast, 2004, s. 199).⁸ Burun kısmı yüksek *calceus* (Condra, 2008, s. 244) *Patrizi* yani üst düzey yurttaşların giydiği bu topuksuz ayakkabının her yeri kapalıydı ve ince deri bağcıklarla bağlanıyordu. Büyük törenlerde, giyen kişilerin postürlerini heybetli göstermek için tabanları yüksek olanlar tercih edilirdi. Birbirinden farklı birçok türü olan *calceus* modeli hemen her dönemde küçük farklılıklarla kadın ve erkekler için üretilerek kullanılmışlardır.⁹

Calcei Senatorii, Roma Senatörleri tarafından giyilen siyah renkli ve üzerinde C (*Centrum*) simgesi bulunan ve senatörlerin sayısı kadar üretilen ayakkabılardı (Bkz. Şekil 3). Kırmızı renklisi imparator tarafından kullanılan *Calcei Mullei* (Carioli, 2016, s. 10) veya *Mulleus* olarak anılırdı (Bkz. Şekil 3).

⁶ Ayakkabıda platform çalışması böylece başlamış olduğu kabul edilir. 1450-1624 yıllarında Rönesans görkemini tamamlamak amacıyla olsa gerek, özellikle erkek saray modasında platform ve kalın topuk çalışmaları başladı. Platformlu ayakkabılar 1950'lerde yeniden gündeme gelmeye başladılar. 1970'lerin dolgu topuğa uyarlanan platformlu ayakkabılar en popüler modellerdi. 1993 yıllarında dolgu topuk dışında uygulamalar, Vivienne Westwood'un bileğe kadar yükselen tasarımlarıyla geri dönüş yaptılar.

⁷ Köleler asla *calceus* giyemez, çıplak ayakla gezerlerdi.

⁸ Mokasen Kızılderililerde karşılaştığımız çarıklar benzeri yumuşak deriden yapılmış ayakkabılardır. 1930'larda bu ayakkabılar Loafer adıyla anılan tasarımların esin kaynağı olmuşlardır. Bu modeller günümüzde klasikleşmiş olup, halen kullanılmaktadır.

⁹ Özellikle 20. yüzyıl başlarında Mary Jane ayakkabı olarak anılmış ve genç kızlar için tasarlanmıştır. Günümüze kadar genel formunu koruyarak gelen bu yuvarlak burunlu ayakkabılar yetişkin kadınların farklı aksesuarlar ile süslenmek kaydıyla, özellikle abiye giyim tamamlayıcısı olarak kullandıkları modellerdir.

Şekil 3. *Calcei Cenatorii* ve *Calcei Mullei*

Roma ayakkabıcılık zanaatı geliştikçe *Calceus* da değiştirildi. Senatörler bileklerini örten bir model giymekteydiler ve bu ayakkabılar dört siyah şeritle ve tokayla kapanmaktaydı (Pendergast, 2004, s. 200). Din adamlarının giydikleri ayak bileğinden bağlı ayakkabıların üst kısmında haç işareti bulunmaktaydı (Bkz. Şekil 4).

Şekil 4. Din veya saray görevlilerinin ayakkabıları ve bir çağdaş örnek

İmparatorluk Dönemi'nde senatörler beyaz *calceus* giyiyorlardı. Kadınların da giydiği *calceusun* tanımı, "Ayak bileğine kadar uzanan ve bazen bileği örten calceusun bazı tipleri yukarı doğru eğimli bir uca sahipti" diye yapılmaktadır. Antik Helenler ayakkabıların kayışlarına *zugon* adı verilmekteydi. Roma ayakkabılarında *lingula* adı verilen bir üst parça haline dönüşmüştür. İtalyanca *lingua* sözcüğü dil anlamında kullanılmaktadır. *Lingulalar*, ayak bileğinden parmak arasına doğru uzamakta ve sandaletin yan bantlarının ayağı kesmesini önlemekteydi. Moda olan bu patlar bazı modellerde metal plakalardan yapılmaktaydı (Çelik, 2010, ss. 31-33). Bu model yazlık ayakkabılar, günümüzde yaklaşık on yıldır altı ortopedik mantardan yapılmış yazlık terlikler olarak kullanılmaktadır. Parmak arası terlik niteliğindeki bu ayakkabıların üst şeridi ayağın bileğe yakın yüksek noktasından geçmekte, *lingula* adı verilen pat ise parmak arasına kadar uzanmaktadır.

Daha hafif olan bir diğer ayakkabı *Crepida* adını alıyordu. *Crepidanın* iki yanı ve topuğu kapalıydı ve farklı birçok çeşidi vardı (Pendergast, 2004, ss. 198-203). Etrüsklerden alıntı olması gereken *Crepida*, sandalet, *calceus* veya kapalı ayakkabı arasında bir modeldi. Topukları ile iki yan tarafı kapalı ancak üst kısmı açıktı ve deri parçalar aracılığı ile kapanmaktaydılar. M.Ö. 400 ile M.S. 400 tarihleri arasında giymeye devam edildi. Sade bir terlik olan *crepida* ayak boyundan iki inç büyük kesilen yumuşak deriden oluşmaktaydı ve ayağın üst kısmına deri bir şerit ile bağlanmaktaydı (Pendergast, 2004, s. 201). Yürüyüşe uygun, sağlam ve genellikle askerlerin giydiği bir model olarak tanımlanmaktadır (Çelik, 2010, s. 31).

Mahkûmlar ise ağır ve tahtadan yapılmış ve onları yürürken zorlayan *crepidaeler* giyerlerdi. Roma tiyatrosunda karaktere göre ayakkabı giyilmekteydi. Komik aktörler hafif deri *crepidae*; daha ciddi rollerdekiler ise *cothurnus* giyerlerdi. *Crepidae*, sade ve sıradan halkın yoğun olarak kullandığı bir model olduğu için Roma komedilerinde giyilmekteydi. Bir diğer tür *crepidae* Roma şehir sakinleri tarafından ayaklarının tabanlarını koruma amaçlı olarak kullanılıyordu. Alt kısmı tahta olan bu ayakkabıların iç kısmına giyme kolaylığı açısından pirinç veya demir çiviler çakılmaktaydı. Bu ayakkabıların bir diğer türü ise; ahşap tabanın iki yanındaki menteşelere takılmış deri parçasının, ayak parmaklarının köküne denk gelen yerinden itibaren ayağa sabitlenmesi ile oluşturulmuş yürüme kolaylığı getiren bir modeldi. Bir diğer tür *crepidae* ise; suçlular için yapılmıştı. Alt kısmı çok kalın ve ağır tahtadan yapılmış bu ayakkabının taşıyıcı üst bandı ham deriden yapılmıştı. Hapsedilen kişilerin hapishaneden kaçmasını önlemekteydi. *Crepidaeler* herkesin günlük olarak giydiği ayakkabılardı. Bazen çok

süslü oluyorlardı. Ancak en ilginç yanı sağ veya sol tekinin olmamasıydı. Yani iki ayak için aynı kalıp kullanılmaktaydı.

Romalı at binenler, avcılar ve statü sahipleri yüksek ve süslü *cothurnus* adında farklı botlar da giyerlerdi. Boyları bazen bilekte, bazen diz altında bitiyordu. Bacağa sıkı sıkı sarılıyordu. Bazı modellerin üzerinde desenli bir şekilde kesilmiş deriler veya püsküller süs olarak kullanılmaktaydı. Roma giysilerinin diğer parçaları gibi *cothurnus* zaman içinde daha süslü olmaya başladı (Pendergast, 2004, ss. 198-203). Tarihsel süreçte özellikle 13 ve 14. yüzyıl Avrupa'sında farklı toplumsal statülerde bulunan erkekler tarafından yoğunlukla kullanılmışlardır.

Bir diğer model ise; *gallicae* veya *calligae* adı verilen bu kapalı botlar, sert deriden yapıldıkları için ağır iş yaparken veya soğuk havada giyiliyordu (Pendergast, 2004, ss. 198-203).Günümüzde İstanbul Edirnekapı civarındaki Eğri Kapı denilen bölge, Bizans İmparatorluğu döneminde *Porta Kaligaria* olarak adlandırılmıştı. Bu kapıya *Kaligaria* adının verilmesinin sebebi, o bölgede *Caliga* adı verilen askeri botların imalathanelerinin bulunmasıdır (Millingen, 1899, s. 124). *Gallicae*, Galya Savaşlarından (M.Ö. 100) ötürü verilmiştir. Romalılar ülkelerine geri döndüklerinde bu ayakkabıyı tanıtıp moda haline getirmişlerdi (Pendergast, 2004, s. 202). *Galligae*lerin tabanlarına askerler yürürlerken ses çıkarsın ve düşmanı ürkütsün veya ayaklarının altını korusun diye tabanın tüm çevresine ve tabanın orta kısmında desen oluşturacak şekilde demir kabara veya çiviler çakılmaktaydılar (Bkz. Şekil 5).¹⁰

Şekil 5. *Caligia Clavata* ve çağdaş etkileşimler

Ayakkabının altındaki kabaraalar, toprak veya kum üzerinde yüründüğü takdirde iz bırakmaktaydı. Bazı ayakkabıların altındaki kabara desenleri şans getirmesi için yapılan desenlerden oluşmaktaydı. Fahişeler de sandaletlerinin altındaki bu kabaraaları müşterilerine “beni izle” mesajı vermek için kullanıyorlardı (Cleland, 2007, s. 93).

Askerler tarafından giyilen orijinal *gallicae*ler ayak bileğine kadar yükselen, arka kısmından dikilmiş ve üst kısmında bağcıkları bağlanan iki deri parçasından oluşmaktaydı. Romalı ayakkabıcılar, kötü havalarda at binenler, çiftçilerin giymesi için, Galya çizmesini kalın ve güçlü bir çizmeye çevirdiler (Ball, 2005, s. 15). İmparatorluğun parladığı yıllarda bu sade ve kaba botlar daha şık bir hale dönüştüler ve *campagus* adını aldılar. Bir süre sonra üst düzey memurlar ve senatörler tarafından giymeye başlandılar. Senatörler kırmızı, imparatorlar mor rengini tercih ettiler (Pendergast, 2004, ss. 198-203).

¹⁰ Asker ayakkabılarının altında yer alan bu kabaraalar, daha sonra şekil değiştirmiş ve çelik çivilere dönüşmüşlerdir. Bu çiviler eğimli araziye tırmanan askerlerin ayaklarının kaymamasını sağlamaktaydı. Sportif giysi ve spor aksesuarları tasarlanmaya başlandıktan sonra altı kramponlu futbolcu ayakkabıları bu modellerden etkilenilerek tasarlanmış olmalıdır.

Şekil 6. *Gallicae*

Şekil 6 ve 7’de görüldüğü gibi, ayak parmaklarının açıkta kaldığı bot biçimli ayakkabılar, kürkler ve değerli taşlarla süslenmekteydiler (Çelik, 2010, s. 32).¹¹ Çizmelerin taban yüksekliği rütbelere göre değişim göstermekteydi. Ancak *gallicae* ve *campagialar* toga ile birlikte giyilmedi (Pendergast, 2004, s. 203). Sıradan halk ve köylüler *perones* adlı topuksuz, yüzü deriden yapılmış ve ayak bileğine kadar yükselen ayakkabılar giyerlerdi (Carioli, 2016, s. 10).

Şekil 7. Çağdaş *Gallicae* etkileşimleri

Solea veya sandalet Antik Romalıların ev içi ayakkabılarıydı (Pendergast, 2004, s. 203). Evde çok farklı ayakkabı modelleri kullanılmıştır (Bkz. Şekil 8). Sandallar deriden veya papyrus yapraklarından örülerek yapılmış bir taban, ayağın bilek kısmına basit, ince bağcıklar ile tutturulmaktaydı (Çelik, 2010, s. 29). Çok sade bir ayakkabıydı ve düz bir taban üzerine parmak arasından geçen iki bağcaktan oluşmaktaydı. Tarihçilerin aktardığına göre en çok deriden yapılmaktaydı. Bazıları tahtadan yapılmaktaydı. Özellikle tabanı tahta olan sandaletler *sandalium* adını almaktaydı.

Şekil 8. Sandalet ve tarihsel örneği

Roma Cumhuriyeti öneminde önce kadınlar, sonraları her iki cins tarafından giyilmekteydi. Sade tahta tabanlı *solea* Roma’da fakirler tarafından da giyildi. Saygın bir Romalı ev dışında *solea*, ev içinde de sokak ayakkabısı veya *calcei* giymekteydi.¹² Bir diğer ev ayak-

¹¹ Bu tasarımların benzerleri, yani ayak parmaklarını açıkta bırakan burnu açık abiye çizme modelleri 2015 yılından itibaren çok tercih edilen modeller olarak yoğunlukla kullanılmaktadır.

¹² Moda tarihinin hemen tüm zamanlarında karşılaşmakta olduğumuz bu parmak arası terlikler halen günümüzde tokyo adıyla anılarak sıklıkla giyilmektedir.

kabısı *Soccus* (Bkz. Şekil 9 ve 10), deriden yapılmış bir terlikti (Pendergast, 2004, ss. 198-204). Pers esintili olan bu terlik daha sonraki tarihlerde Türk kadınları tarafından da giyilmiştir (Çelik, 2010, s. 31). Deri *soleanın baxea soleaya* benzer alternatifleri vardı. Papirus yapraklarından yapılan *baxea* da ilk iki parmak arasından çıkan bağcık ayağın üst kısmından gelen iki deri şeride monteliydi. Mısırlılardan M.Ö. 3100'lerden alıntılanan bu sandalların tabanı kalın ve sağlamdı (Pendergast, 2004, ss. 198-204). *Zancha* adı verilen bir diğer ayakkabının İskitlerden esinlenilerek yapıldığı düşünülmektedir. İlk dönemde ayak parmaklarını açık bırakarak baldıra sarılan *zanchalar*, daha sonraki dönemde dize kadar yükselen kırmızı renkli ayakkabılara dönüşmüşlerdir (Çelik, 2010, s. 31).

Şekil 9. *Soccus* ve çağdaş *soccus* tasarımı

Şekil 10. *Soccus* ve çağdaş *soccus* tasarımı

Bizans İmparatorluğu ayakkabı modelleri Roma etkisinde gelişmiştir. Genellikle aynı isimlerle anılan ayakkabıların imparator ve imparatoriçe için yapılanları, çok süslü ve ince işçiliklidir. Bizans İmparatorluğu'nda imparator ve imparatoriçe omuzlarında sadece imparatorluk servetini taşıyor; aynı zamanda taşların yaydığı sağlık ve iyilik verici gücü de taşıyorlardı. Bu güçlerin dışında imparatorluğun farklı yerlerinden çıkarılan bu taşlar aracılığı ile imparatorluk topraklarının genişliği de vurgulanmaktaydı (Ball, 2005, s. 15). İmparator ve imparatoriçelerin giysi ve aksesuarlarındaki görkem ayakkabılarına da yansımış olarak görülmektedir. 14. yüzyılda imparator ailesinin ayakkabıları incilerle işlenmiş, kartal motifleriyle süslenmiş olarak karşımıza çıkar. İmparatorun yanında yer alan üst düzey görevlilerin de ayakkabıları törenlerde giyilen özel ayakkabılardır. Özellikle Geç Bizans döneminde, şapkalar gibi ayakkabılar da bir rütbe göstergesi olmuştur (Condra, 2007, s. 140). *Prokopius'un Gizli Tarihi*'nden yapılan alıntıda; Bizans'ta Yeşiller gurubunun ayakkabılarının Hunlardan esinlenilerek yapıldığı bildirilmektedir. Erken dönemlerde imparatorların savaş sırasında Roma askeri kıyafetleri ve doğu giysilerine olduğu gibi çorap üzerine incilerle bezeli çizmeler giydikleri ve 11. yüzyılda savaşçı Bizans askerlerinin metal ayakkabı üzerine metal mahmuz taktıklarından bahsedilmektedir (Bakır, 2005, ss. 91-93).

Saray görevlilerinin en başında gelen komutanlar rutin olarak *kampagia* giyerdi. Bu daha sonraki tarihlerde değişecek olan bir saray kuralıydı (Dawson, 2015, s. 47). Bizanslı kadınlar

topuklu ayakkabıları tercih ederlerken, genç kızlar topuksuz, düz ayakkabılar giymişlerdir (Çelik, 2010, s. 33). Mücevher bezeli *Tzangia* adı verilen ayakkabıların görselleri çok azdır. Çünkü uzun tunik ve pelerinler onları örtmektedir. Erken dönemlerde bu ayakkabılarla karşılaşmak güçtür. İmparatorluk gücünü göstermek açısından *stemma* (taç) ve *loros* (tören giysisi) gibi *tzangia* da çok önemliydi (Ball, 2005, s. 13). İmparator ve imparatoriçenin sadece saray törenlerinde değil, her durumda giydikleri ayakkabılar erguvan veya kırmızı renkte, genellikle ipekli kumaştan yapılıyordu. Pseudo Kodinos imparatorun giydiği *tzangionun* ön ve yan kısımlarında kartal figürüyle bezeli olduğunu belirtir. Son İmparator Konstantinos'un cesedi, Fatih Sultan Mehmet'in askerleri tarafından, altın sırmayla kartal motifi işli ayakkabılarından tanınarak teşhis edilmişti (Komnena, 1996, s. 80). Bir minyatürde, askeri giysileri ile betimlenen II. Basileos inci dizileriyle bezeli yüksek kırmızı çizmeleri vardır (Bkz. Şekil 11).

Şekil 11. II. Basil, Psalter of Basil II.

Almanya'da, Piskopos II. Otto'nun Bamberg katedralinde bulunan 1200 yıllarına tarihlenen ayakkabıları, imparatorluk ayakkabılarının niteliği konusunda aydınlatıcıdır. Yeşil ve mor renklerde ipek brokar olan ayakkabının tamamı çevresi incilerle işlenmiş geometrik desenlerle süslüdür. Sivri burunlu ayakkabının, üst kısmı bileğe kadar uzanan bot şeklinde olup; ayak bileği bitiminde danteller yer almaktadır. *Tzangianın* betimlendiği kısıtlı görsellerden birinin; Ioannes Chrysostomos'un *Homilies*'inde Paris, *Bibliothèque Nationale de France*'da bulunduğu bahsedilmektedir. Anılan görsele ulaşılammış olsa da Şekil 12'de yer aldığı gibi, Nikephoros Botaneiates'in üst kısmı değerli taşlarla süslü ayakkabıları görüldüğü aktarılmaktadır (Ball, 2005, s. 14). Helen ve Roma kültürünün ardılı olan Bizanslıların ayakkabılarında renklerin önemli bir sembolizmi vardı (Çelik, 2010, s. 33). Örneğin İmparator Nikephoros Botaniates, babası imparatorluktan indirilen hanedan soylusu Konstantinos'a mor ayakkabı giyme iznini vermemiştir. Verilen izin, sadece bazı bölümleri mor olan ayakkabılar içindir (Komnena, 1996, s. 104). İmparatorlukta renkler taşınan rütbelerin göstergesiydi. Örneğin, despotlar kırmızı ve beyaz ayakkabılar, sebastokratorlar ise lacivert ve kırmızı fon üzerine kartal işlemeli ayakkabılar giyerlerdi (Condra, 2007, s. 140). Sarayda Pers modelinde kırmızı renkli nakışlı yumuşak botlar giyilmiştir (Boucher, 1988, s. 150). İmparatorun ise başarılı bir sefer sonrası başkentine dönerken başında tacı, üzerinde askeri üniforması ve mor botları olduğundan bahsedilmektedir (Kazhdan, 1991, s. 538).

Şekil 12. Nikephoros Botaneiates, Homilies of John Chrysostom

Kapadokya'daki duvar resimlerinde görüldüğü üzere sıradan halk, seyahat ederken, tarım yaparken ve soğuk havalarda ayaklarına, üzeri nakışlı veya motiflerle süslenmiş dolak sarmışlar veya tozluk kullanmışlardır (Çelik, 2010, s. 33). Kleterologion'da, sarayda bir akşam yemeğinin betimlendiği bir görselde on iki saray görevlisinin *khlamys* ve *kampagia* giydiği bildirilmektedir.¹³ Orta ve Geç Bizans döneminde, Sebastokratorların mavi renkli ayakkabılarının üst kısmında ve yanlarında işlenmiş kartal motifleri olduğu; Provestiarios'un yeşil renkte ayakkabılar giydiklerinden bahsedilmektedir (Kılıç, 2004, s. 51).

Sonuç olarak, giyim kültürü bir toplumun çözülmesi gereken yaşam tarzı, yaşadığı dönem, yaşadığı bölge, ilişkide bulunduğu topluluklar gibi birçok bilinmezinin sosyal ve politik sembollerini içeren bir olgudur. Antik dönemlerden başlayarak gelişen giysi tasarımlarını oluşturan en önemli etken, insanoğlunun yaşadığı çevreye uyum sağlayabilmek ve daha konforlu bir yaşam gereksinimidir. Dış giyim kişiyi mevsimsel koşullara karşı korurken; ayak giyimi kişinin günlük yaşamında rahatlıkla hareket edebilme özgürlüğünü sağlamaktadır. Gününün büyük bölümünü ayakları üzerinde geçiren insan, yaşamakta olduğu doğal çevreye uygun olarak ayakkabı tasarımları yaratmıştır. Öncelikle gereksinim olan bu tasarımlar, zaman içinde ayakkabı modasını oluşturmuştur. Özellikle Avrupa'da, yaklaşık on yıllık zaman dilimlerinde ayakkabı modaları önemli değişiklikler göstermiştir.

Giysi veya giysi aksesuarlarında modayı takip edebilmek veya yeni tarzlar oluşturmak için üst düzey gelir gurubunda bulunmak önemlidir. Bu yüzden hemen her ülkede özellikle kral, kraliçe ve saray çevreleri moda ikonluğu yapmıştır. Hatta bazı modeller o kral veya kraliçenin ismi ile anılmıştır. Tarihsel süreçte özellikle kral ve kraliçelerin giysileri ve ayakkabıları, statülerini vurgulamak ve varlıklarının göstergesi olarak kullanılmışlardır. Böylece moda saray ve çevresinde oluşturulmuş, halk ise bu trendin takipçisi olmuştur. Farklı coğrafyalarda yaşayan topluluklar aralarındaki savaş veya ticaret ilişkileri içinde birbirlerinden etkilenmişler ve genellikle ufak değişiklikler yapmak kaydıyla hoşlandıkları modelleri kendi kültürlerine ve yaşadıkları coğrafi koşullarına uyarlamışlardır.

¹³ Anılan kaynakta bu görsel yayınlanmamıştır.

Ayakkabı modası Romalılar tarafından başlatılmıştır. Bizans İmparatorluğu Roma ayakkabılarını hemen hiçbir değişiklik yapmadan kullanmıştır. Bizans'ın ayakkabı modasına en büyük katkısı, ayakkabılarda görkem ve ince işçilik olarak kabul edilmelidir. Çalışmada bu olgunun sebepleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Yazılı tarih öncesi dönemlerden itibaren, karşılaşılan tüm tasarımlar zaman zaman bazı değişiklikler ile veya birebir olmak kaydıyla tekrarlanmıştır. Bazen bir modelin herhangi bir ayrıntısı, bir diğer model ile birlikte kullanılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekleştirilen tasarımlarda şıklık önemsenmekte iken kullanım kolaylığı ve konforun ikinci planda kaldığı gözlemlenmektedir. Ortaçağ Romantizmi yenilik ve lükse merak uyandırmış, 16. yüzyılda Rönesans ihtişamını oluşturmuş özellikle saray davet ve eğlencelerinde doruğa ulaşmıştır. 1580-1750 arasına tarihlenen Barok dönemde kadınlarda tabanları ahşap *chopine* adı verilen ayakkabıların esin kaynağı Roma ve Bizans'ın platformlu ayakkabıları olmalıdır. 18. yüzyılda Rokoko döneminde ayakkabılarda taşlı tokalar ve kurdele fiyonkların yer alması Venedik ayakkabılarını anımsatmaktadır. 19. yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte, üretimin artışı, seri üretimin başlaması (*pret-a-porter*) hazır giyimi gündeme getirdi. Ayakkabı modelleri sadeleşti ve 20. yüzyılda iş hayatının gündeme gelmesi ile özellikle gündelik ayakkabılarda rahatlık ve konfor olgusunu öne çıkardı. Tasarımlarda modernleşmeye rağmen, günümüz modasına dek hemen her ayakkabı modelinde tarihsel süreçten bir iz bulmak mümkündür.

Kaynakça

- Bakır, A. (2005). *Ortaçağ ve İslam Dünyası 'nda Tekstil Sanayi, Giyim-Kuşam ve Moda*. Ankara: Bizim Büro.
- Bonfante, L. (1986). *Etruscan Life and Afterlife: A Handbook of Etruscan Studies*. Detroit: Wayne State University Press.
- Boucher, F. (1988). *A History of Costume in the West*. London: Thames & Hudson.
- Carioli, F. (2016). *Le Calzature: un viaggio tra tradizione e tecnologia con un repertorio terminografico Italiano-Cinese*. Venezia: Università Ca'Foscari.
- Cleland, L., Davies, G. ve Llewellyn-Jones, L. (2007). *Greek and Roman Dress From A to Z*. London & New York: Routledge.
- Condra, J. (2008). *The Greenwood Encyclopedia Of Clothing Through World History* (Cilt 3). London: Greenwood.
- Çelik, N. (2010). Anadolu'nun Geleneksel Ayakkabı Formlarından Günümüz Tasarım Anlayışına Ayakkabı Kültürü. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı Tekstil ve Moda Tasarımı Programı.
- Dawson, T. ve Sumner, G. (2015). *By the Emperor's Hand: Military Dress and Court Regalia in the Later Romano-Byzantine Empire*. Yorkshire: Frontline Books.
- Erik, T. (2005). Anatomical Evidence For The Antiquity of Human Footwear Use: Tianyuan and Sunghir. *Journal of Archaeological Science*, 1-6.
- Houston, M. G. (2003). *Ancient Greek, Roman & Byzantine Costume*. New York: Dover Publications.
- İmre, M. H. (2016). Tarihsel Gelişim İçerisinde İnsan, Moda, Ayakkabı İlişkisi. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 2(1), 189-204.
- Joseph, d. T. (2005). *Tourneford Seyahatnamesi* (Cilt 1). (S. Yerasimos, Dü., & A. Berktaş, Çev.) İstanbul.
- Kazdhan, A. (1991). *The Oxford Dictionary of Byzantium Prepared at Dumbarton Oaks Volume 1*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Kılıç, Ş. (2004). Orta ve Geç Bizans Dönemi Giysileri (9.-14. Yüzyıllar). *Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Komnena, A. (1996). *Alexiad Malazgirt'in Sonrası İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*. (B. Umar, Çev.) İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Larissa Bonfante. (2003). *Etruscan Dress*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.
- Mancini, G., İmre, L. ve Carlo, F. (tarih yok). *Treccani Istituto-Calzatura*. 12 25, 2017 tarihinde Enciclopedia Italiana 1930: http://www.treccani.it/enciclopedia/calzatura_%28Enciclopedia_Italiana%29/ adresinden erişildi.

- Millingen, A. V. (1899). *Byzantine Constantinople The Walls of The City and Adjoining Historical Sites Constantinople*. London: J. Murray.
- Özel, S. (2015). XVII. XVIII. ve XIX Yüzyıl Osmanlı Dönemi Deri Ürünlerinde Kullanılan Motifler. *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Eğitimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Pendergast, S. ve Pendergast, T. (2004). *Fashion-Costume and Culture*. (S. Hermsen, Dü.) United States of America: UXL Thomson-Gale.
- Renato, M. (2016). *La Storia della Scarpa, Passo Passo*.
http://www.artimondo.it/magazine/la_storia_della_scarpa_passo_passo/ adresinden 21.12.2017 tarihinde erişilmiştir.
- Şarлак, E. ve Özer, F. (2002). Post-Bizans Döneminde İstanbul'da İkona Üreten Ressamlar ve Üslup Özellikleri. *İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 59-68.
- Turan, N. S. (2005). 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devletinde Gayri Müslimlerin Kılık Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60(4), 239-267.
- Yıldırım, Ü. (2009). Antik Dönemde Kadın ve Süslenme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi.